
Correspondența ca spațiu de întâlnire: „Fondo Culturale italo-rumeno della Prof.ssa Rosa Del Conte”¹

Jessica Andreoli

Universitatea Babeș-Bolyai/Università degli Studi di Torino
jessicaandreoli91@gmail.com

Pentru a cita acest articol: Andreoli, J., 2022, „Correspondența ca spațiu de întâlnire: «Fondo Culturale italo-rumeno della Prof.ssa Rosa Del Conte»”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 5-22.

Abstract: 1948 represents a turning point in the “intimate”, intellectual, academic biography of Rosa Del Conte. In fact, the sudden repatriation, determined by the complex political situation, marks the conclusion of her Romanian work experience. It was a six-year footnote which was, first, an opportunity to open up to the Romanian cultural space. Upon returning to Italy, Rosa Del Conte became a spokesperson for the Romanian language and culture, first in Milan and later in Rome. Brilliant philologist and literary critic, passionate professor, Rosa Del Conte manages to maintain relations with the cultural elite that remained in Romania during the difficult years of communism, but also with Romanian intellectuals active in Europe. Starting from the archival material, especially from the correspondence, kept at the *Fondo italo-rumeno della Prof.ssa Del*

¹ Dezvoltarea și aprofundarea acestei cercetări a fost posibilă datorită consultării Arhivei Del Conte, conservate la Universitatea Cattolica del Sacro Cuore din Milano. Materialul de arhivă mi-a fost pus la dispoziție de Istituto di Studi Superiori Giuseppe Toniolo. Acest studiu preia și revizuieste parțial câteva pagini ale tezei de doctorat: Jessica Andreoli, *Storia e anatomia di una passione. Rosa Del Conte e la letteratura rumena*, coord. de prof. univ. dr. Ioana Bican și de conf. dr. habil. Roberto Merlo, Școală de Studii Lingvistice și Literare (UBB) în cotutelă cu Universitatea din Genova, a.a. 2022/2023, <https://hdl.handle.net/11567/1106540>.

Conte, I intend to propose a reconstruction of the Italian professor network of human and academic relations. To support the working hypothesis, I will propose two (synthetic) case studies from Rosa Del Conte's correspondence: Emil Turdeanu and Lucian Blaga.

Keywords: archive, correspondence, relations, communism, Rosa Del Conte.

1. Fondul Del Conte ca „realitate documentară”²

Fondul cultural al Rosei Del Conte s-a născut din generoasele dispoziții testamentare cu care profesoara Del Conte și-a protejat patrimoniul de carte și arhivistic. Fondul se încadrează într-o largă tradiție de donații private în beneficiul organizațiilor și instituțiilor, menit să asigure conservarea, valorizarea și utilizarea pe scară largă a unui „patrimoniu cultural”³. Redactat în favoarea Institutului de Studii Superioare Giuseppe Toniolo, instituție fondatoare a Universității Cattolica del Sacro Cuore (Milano), donația a permis punerea la dispoziția studenților și a specialiștilor a unei colecții de cărți din aproximativ 7.400 de volume, la care se adaugă materialul arhivistic, parțial inventariat, constând în principal din acte, corespondență, fișe de lectură, traduceri și studii publicate și nepublicate. De fapt, Fondul se prezintă ca o oglindă a personalității întemeietorului și reflectă imaginea unui intelectual care a influențat profund secolul trecut.

Rosa Del Conte (1907-2011), purtător de cuvânt al limbii și al culturii române în Italia în a doua jumătate a secolului trecut, a fost filolog, bibliofil, traducător, critic literar, dar, în primul rând, s-a identificat cu rolul ei de profesor, o carieră trăită ca o vocație⁴. Din angajamentul în domeniul pedagogic provine

² În studiul „Le biblioteche private quale paradigma bibliografico” centrat asupra bibliotecii lui Aldo Manuzio cel Tânăr, A. Serrai compară biblioteca cu o realitate documentară, „o reflexie a experiențelor concrete” ale proprietarului său. Caracterizate prin activități și alegeri emoționale și raționale care nu pot fi altele decât personale, bibliotecile – și adaug, prin extensie, fondurile – sunt „imagini ale pasiunilor metafizice și ale nevoilor spirituale”. Alfredo Serrai, *Le biblioteche private quale paradigma bibliografico: la biblioteca di Aldo Manuzio il Giovane*, in Fiammetta Sabba (a cura di), *Le biblioteche private come paradigma bibliografico: atti del Convegno internazionale: Roma, Tempio di Adriano, 10-12 ottobre 2007*, Bulzoni, Roma, 2008, pp. 19-28; pp. 21-22.

³ Conceptul de *patrimoniu cultural* îi aparține Nicolettei Giovè Marchioli, „Il patrimonio archivistico e librario fra tutela, conservazione, restauro. Qualche riflessione introduttiva”, in Melania Zanetti (a cura di), *Dalla tutela al restauro del patrimonio librario e archivistico. Storia, esperienze, interdisciplinarietà*, Edizioni Ca' Foscari, Venezia, 2018, p. 92.

⁴ Se face referire la *Pro-Memoria* care însoțește Curriculumul pregătit de Rosa Del Conte în așteptarea unor concursuri universitare, intitulat *Storia di una passione o di una vocazione: Pro-Memoria*, 1967, disponibil la filiala milaneză a Universității Cattolica: FONDO Del Conte Rosa-op-50.

decizia de a aloca bunurile mobile și imobile pentru „întărirea studiilor privind cultura și istoria religioasă, civilă, lingvistico-literară a României”⁵, odată cu crearea unui fond cultural și a unei catedre la Universitatea Cattolica din Milano.

În urma donației, Institutul Giuseppe Toniolo, în 2012, a încredințat sarcina inventarierii materialului lui P. Rizzi Bianchi, specialist în domeniul arhivisticii. Pentru a exprima eficient ideea că un astfel de material constituie „mărturia fidelă a unei vieți, sau mai bine zis a unei personalități”⁶, a adunat toate aceste elemente în apelativul de *Fondo culturale*. Fondul se prezintă, atunci, ca un depozit de cultură și tradiție, de memorie colectivă și individuală din care reiese aspectul intim și public al unei vieți dedicate predării, o personală cale de cunoaștere și descoperire interdisciplinară, dar și noi perspective de investigare și de studiu în bogăția de pagini personale scrise de Rosa Del Conte și într-o bibliotecă privată construită literalmente pe tot parcursul unei existențe⁷.

În ciuda diferențelor existente la nivel biblioteconomic, tot materialul conținut în Fond (cărți și *carte d'autore*) „devine” un document. Prin urmare, Fondul Del Conte trebuie să fie observat și citit ca întreg și în complexitatea sa, un *unicum* în care fiecare element este util în reconstruirea unei biografii intelectuale, cea a proprietarului original al colecției. Având în vedere

⁵ Este vorba de adnotări prezente în testamentul olograf din 29 aprilie 2002, cu care Rosa Del Conte și-a anulat testamentele anterioare și adnotările aferente. Materialul „testamentar” poate fi vizualizat în Fondul Del Conte, Archivio 1, Materiali biografici, busta 3, fascicolo 1 “Certificati, procure e testamenti”.

⁶ Piero Rizzi Bianchi, *Fondo culturale italo-rumeno della Professoressa Rosa Del Conte*, Milano, martie 2016, p. 3, inventar disponibil online: http://opac.unicatt.it/search~S13*ita?/cArchivio+Del+Conte+Rosa/carchivio+del+conte+rosa/-3%2C-1%2C0%2CE/frameset&FF=carchivio+del+conte+rosa&1%2C1%2C [consultat la 5 septembrie 2022].

⁷ După cum am anticipat, la *Fondul* propriu-zis – înțeles drept colecția de carte – se adaugă și materialul din *Arhivă*, adică *carte d'autore*. Acest material arhivistic a fost ordonat și structurat între 2012 și 2016 „în trei niveluri de utilizare”. Arhiva 1 (primul nivel organizațional) constă în principal din acte personale și corespondență. În arhiva 2 (al doilea nivel), doar parțial ordonată, sunt păstrate acele elemente considerate „produse intelectuale”. În fine, Arhiva 3 își propune să colecteze materialele de studiu considerate minore, iar în urma unei recente lucrări de sistematizare și de inventariere efectuată în primăvara anului 2022, a reieșit că acest nivel de arhivă are conținuturi extrem de eterogene. De fapt, la caiete, fișe de lectură și materiale de studiu precum articole din ziare, extrase sau reproduceri fotografice ale cărților, se adaugă jurnale, schițe de scrisori, pagini de corespondență și memorii. Nivelul trei al Arhivei colectează și înregistrările audio ale prelegerilor susținute de Rosa Del Conte la Universitatea din Roma, materiale referitoare la cursurile universitare străine și italiene, documente referitoare la cariera academică, proiecte editoriale, precum și un bogat aparat iconografic. Structura fondului este prezentată detaliat în inventarul îngrijit de P. Rizzi Bianchi.

caracteristicile Fondului luat în considerare putem atunci, la nivel metaforic, să-l comparăm cu o „unitate semantică”, fiind sumă indivizibilă de material produs cultural purtând amprenta identității auctoriale care le-a creat/modificat⁸. Adoptând această perspectivă de observație și de analiză, este deci posibilă clasificarea acestei colecții ca arhivă culturală⁹.

2. Inventarul ca textură: o posibilă lectură a Arhivei I

Corespondența ocupă o poziție centrală în cadrul Fondului Del Conte. De fapt, Arhiva I este strâns legată de biografia profesoarei și propune o hartă a relațiilor dintre personalități proeminente din a doua jumătate a secolului al XX-lea, o secțiune transversală a mediului intelectual al epocii sale și al unei faze istorice tulburi. Acest prim nivel al arhivei este compus din peste 9.000 de unități divizate în 54 de cutii arhivistice. 86,7% din materialul conținut în Arhiva I este de natură epistolară (215 dosare dintr-un total de 248). Scrisorile au fost organizate în întregime pornind de la un criteriu spațiu-temporal cu o valoare experiențială, pe care arhivistul P. Rizzi Bianchi l-a definit ca „o experiență fundamentală a vieții cărturarului”, și anume mutarea Rosei Del Conte în România și succesiva ei ședere de 6 ani în România (noiembrie 1942 – iunie 1948). Prin urmare, există o periodizare în cadrul arhivei: perioada românească, perioada preromânească și perioada postromânească. Corespondența perioadelor preromânească și românească în ansamblu constituie doar 21,9% din corespondență [vs 78,1% perioadă postromânească]. Cu toate acestea, în timp ce această primă și mai tânără corespondență dezvăluie informații strict legate de biografia Rosei Del Conte sau, mai exact, de pregătirea ei, corespondența din perioada postromânească (8308 de elemente) păstrează „urmele” carierei profesoarei și ale relațiilor sale cu elita intelectuală a vremii¹⁰.

⁸ Francesco Barberi, „Biblioteche private”, în *Notizie AIB*, I, gennaio-marzo 1956, pp. 6-12: p. 6.

⁹ Expresia „arhive culturale” urmează un concept introdus de Luigi Crocetti cu ocazia primei ediții a conferinței *Conservare il Novecento* (2000) pentru a indica mari concentrări documentare care nu se încadrează în definițiile restrânse ale bibliotecii de autor sau arhivei scriitorului, v. Giuliana Zagra, Premessa în Laura Desideri și Giuliana Zagra, *Conservare il Novecento: gli archivi culturali. Ferrara, Salone internazionale dell'arte del restauro, 27 marzo 2009: atti del convegno. Seguiti da Luigi Crocetti, La tradizione culturale italiana del Novecento e altri scritti*. Roma: AIB, Roma, 2010, pp. 9-10 e Luigi Crocetti, *Che resterà del Novecento?*, p. 127.

¹⁰ Au fost folosite aici procentele prezentate în inventarul lui Piero Rizzi Bianchi, v. p. 7.

2.1. *Una stagione crudele ed incantata: 1942-1948*¹¹

Anotimpul crud și fermecat, perioada petrecută în România, a fost definită în multe feluri: punct de cotitură, ruptură, paranteză¹². Aceștia sunt, inevitabil, termeni sau sintagme care sunt îndepărtați unul de celălalt ca putere evocativă, dar și ca sens; totuși, ceea ce ni s-a părut interesant este modul în care acești șase ani, un scurt segment dacă luăm în considerare existența Rosei Del Conte în ansamblu, au avut un rol definitoriu în cadrul unei biografii, dacă nu complexă, cel puțin articulată.

A folosi, într-o încercare (probabil) obiectivă și istoricistă, termenul „paranteză” pentru a face referire la așa-numita „perioada românească” indică perioada academică de șase ani 1942-1948, extrapolând o secvență limitată din punct de vedere spațio-temporal dintr-o narațiune durabilă. Cu ideea de „ruptură”, ca și cu cea de „punct de cotitură”, există în schimb o referință metaforică la ideea fracturii, la o narațiune brusc suspendată care este întreruptă. Dacă primul termen, „ruptură”, apare definitiv, indicând de fapt o întrerupere bruscă, de asemenea „punctul de cotitură” pare să mențină aceeași idee de „instantaneu, brusc, neașteptat”, făcând aluzie la o schimbare radicală față de experiențele anterioare. Aceste definiții par a fi inadecvate în a reprezenta enormitatea unui moment, a unui bloc narativ care se încadrează într-o poveste mai mare, determinând legăturile sale, pentru a sublinia coerența sa. Rosa Del Conte, cu limbajul baroc care îi aparține, a vorbit despre un „anotimp”. Valoarea puternică, metaforică, inherentă alegerii termenului „anotimp” amintește de imaginea unui *unicum* și a unui *continuum* biografic care poate fi împărțit în faze. Nu evocă închideri și concluzii definitive, admite un înainte și un după, un ciclic real și figurativ. „Perioada românească” este, așadar, configurată ca o verigă în definiția unei personalități complexe în recuperarea unei narațiuni biografice și autobiografice.

¹¹ În cunoscutul volum de traduceri *La lirica di Lucian Blaga* îngrijite de Rosa Del Conte, în încheierea scurtei note biografice despre prietenul ei intelectual Lucian Blaga, profesoara Del Conte își amintește și reconstituie „pe firul tenace al memoriei” după-amiezile petrecute cu poetul și soția sa în casa din Sibiu în „acel anotimp ciudat din Cluj – crud și fermecat”, când prin decretul-lege Nr. 3463/1940 Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj se mută la Sibiu, Rosa Del Conte, *Nota biografica*, în Lucian Blaga, *La lirica di Lucian Blaga, poesie 1919-1943*, Lerici, Roma, 1971, p. 41.

¹² Pe lângă inventarul lui Rizzi Bianchi, v. Daniela Dumbravă, *Una straordinaria romanista: Rosa Del Conte, ovvero dell'assoluta lealtà*, în „Orizzonti culturali italo-romeni”, VI, iunie 2015, text disponibil online: http://www.orizzonticulturali.it/it_studi_Daniela-Dumbrava.html [consultat la 15 octombrie 2021] și Doina Condrea Derer, *Ramiro Ortiz, Nina Façon, Giuseppe Petronio, Rosa Del Conte. Universitari in România și în Italia*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2018, pp. 301-343.

Acest anotimp românesc al Rosei Del Conte, relevant atât din punct de vedere personal, intelectual, cât și din punct de vedere academic, este descris și de însăși profesoara în *Pro-Memoria* când afirmă:

Interesul pentru lumea românească trebuia să decurgă din contactul direct cu mediul înconjurător, în realitatea lui geografică și umană: un transfer provocat din propria mea inițiativă cu așteptarea de a-l conține în limita a doi ani, a trebuit prelungit, în urma complicațiilor create de război, cu câțiva ani de exil. Din fericire, însuși faptul de a fi fost „sortată” de autoritatea dictatorială a unui șef de misiune într-un orașel de provincie pe fundalul unui peisaj tipic „mioritic”, un oraș cu tradiții sincere și istorie nobilă, a favorizat contactul meu cu o *romenită* autentică, foarte diferită de balcanismul policrom al capitalei¹³.

Pentru acest anotimp, la care Rosa Del Conte face referire în mai multe rânduri cu descrieri care apar aproape poetice, devenit criteriu organizatoric cu ocazia sistematizării Fondului, P. Rizzi Bianchi oferă o delimitare temporală precisă. De fapt, prin materiale de arhivă, organizând scrisorile „de familie” ale Rosei Del Conte, identifică temporal această experiență fondatoare, un interval de timp cuprins între 27 noiembrie 1942 și 30 iunie 1948. În identificarea acestor date, după cum explică într-o notă, concurează două scrisori: un bilet redactat de Luciana Palazzi din 22 noiembrie¹⁴ și o primă scrisoare a Rosei Del Conte adresată mamei sale în care relatează călătoria cu trenul până la București, trimisă în 28 noiembrie 1942, a doua zi după sosire¹⁵.

În lectura lui P. Rizzi Bianchi, această secvență temporală se încheie cu o scrisoare trimisă de Luigi Castiglioni, din Milano, la adresa din București a domnișoarei Del Conte și datată 30 iunie 1948¹⁶. Deși nu exclude o succesivă întoarcere în România în a doua jumătate a anului 1948, arhivistul notează că, deja la 9 iulie 1948, Elena Bugnariu i-a scris prietenei sale Rosa în Italia, care atunci călătorea spre casă¹⁷. Într-o scrisoare caracterizată de tonurile calde ale prieteniei, Nuți îi încredințează Rosettei numele și adresele celor dragi, amintindu-i însă că și în România, la Cluj, o așteaptă o casă. Totuși, copia pașaportului cerut de Rosa în 1947, și actualmente păstrată în arhivă, oferă o imagine mult mai precisă, de fapt ultimele pagini ale documentului prezintă ștampilele care atestă tranzitul ei, de la granițele românești, maghiare și austriece. Comisariatul poliției de frontieră a Episcopiei Bihorului transmite că la 16 iulie 1948, doamna Rosa Del Conte părăsește România.

¹³ Rosa Del Conte, *Pro-Memoria*, cit., p. 1.

¹⁴ Archivio Del Conte I, Busta 3, fascicolo 2.

¹⁵ Archivio Del Conte I, Busta 1p, fascicolo 7.

¹⁶ Archivio Del Conte I, Busta 4p, fascicolo 1.

¹⁷ Archivio Del Conte I, Busta 5, fascicolo 2.

2.2. Lettera-epistola: o opoziție semiotică

Arhiva I a Rosei Del Conte demonstrează modul în care o memorie personală poate câștiga valoarea mărturiei prin renunțarea la statutul lui de document privat. Valoarea mărturiei se traduce într-o funcție colectivă a scrierii private care își pierde caracterul de secret pentru a deveni un document partajat și partajabil și care ne determină să ne punem întrebări pentru a clarifica ambiguități și redundanțe asupra sensului propriu al cuvintelor „lettera” [scrisoare] și „epistolă”, pe care le vom folosi în sensul propus de Beppe Sabaste în esul *Lettere & Filosofia. Poetica dell’epistolarità*¹⁸. În primul capitol al volumului său, *Le lettera tra scrittura privata e scrittura pubblica*, Sabaste subliniază liminalitatea acestui tip de comunicare în care apare „opoziția semiotică”¹⁹ între o practică de scriere publică și una privată. De fapt, există scrisori private – adică confidentiale, scrise pentru a fi citite doar de destinatar (funcție conativă) și scrisori publice făcute să circule și să fie citite de un public mai larg (funcție referențială). Scrisoarea, ca formă, se deplasează, așadar, între polii opuși ai confidentialității și ai dezvăluirii, între o formă privată discursivă, confidentială, și un instrument retoric prin care să se „pună în scenă”. Reflecția asupra distincției scrisoare-epistolă, propusă de Scarpat și reluată de Sabaste, poate fi atunci rezumată în expresia aforistică: „scrisoarea (...) face parte din viață, epistola este un produs al artei literare”²⁰.

În esul lui Sabaste, distincția scrisoare-epistolă este strâns legată de opoziția semiotică pe care cercetătorul o evidențiază. Cu toate acestea, scrisoarea își pierde statutul de secret chiar și atunci când devine un document, la fel cum se întâmplă într-o arhivă. Când Rosa Del Conte își concepe propriul testament, unifică – poate în mod inconștient – toate materialele donate. În fața acestui patrimoniu este, prin urmare, necesar să avem o viziune de ansamblu, unitară, astfel încât să evidențiem relația dintre diferitele conținuturi observate în complexitatea, diversitatea și stratificarea lor.

Pierzându-și, cel puțin din perspectiva biblioteconomiei, natura lor, scrisorile devin parte a aceluși „complex de obiecte fizice produse de libertatea intelectuală a posesorului”²¹ ca o consecință directă a extinderii conceptului de arhivă – care, depășind caracterul său pur instituțional, se transformă într-un „obiect complex, pentru a fi analizat în condițiile sale de formare și transmitere, pentru a fi citit și interpretat în natura sa monumentală”. Acest „slittamento

¹⁸ Beppe Sabaste, *Lettere & Filosofia. Poetica dell’epistolarità*, Alinea Editrice, Firenze, 1998.

¹⁹ Ivi, p. 18.

²⁰ Ivi, p. 21. G. Scarpat și B. Sabaste reiau de fapt G.A.Deissmann, *Licht vom osten*, Tübingen, 1923 p. 195.

²¹ Laura Desideri, „Le raccomandazioni di Luigi Crocetti”, în *Conservare il Novecento*, cit., pp. 21-30: p. 26.

semantico”²² [Alunecare semantică], care are loc în trecerea de la o arhivă privată (înțeleasă în sens juridic) la o *archivio di persona* [arhivă unei personalități], determină corespondența să dobândească o nouă valoare. Tot prin corespondență, care ocupă o poziție centrală în cadrul Fondului Del Conte, apare aspectul autobiografic, adică „viața trăită care a produs cărțile persoanei, văzute ca un colecționar de relații, ca un mediator al culturilor, ca o expresie a unui timp și a unui status”²³. Prin indexarea corespondenței Rosei Del Conte, arhivistul a desenat de fapt o hartă în care intră toate materialele fondului – de vreme ce sunt plasate la același nivel. Aranjamentul astfel impus Arhivei I este prezentat ca un „montaj”, o ordine posibilă, dar nu unică, așteptând să fie – așa cum amintește D. Toccafondi – înțeleasă, contextualizată și interpretată²⁴.

2.3. Scrisorile ca obiecte biografice

În încercarea de a reconstitui biografia intelectuală a Rosei Del Conte, intenționez să o plasez într-o amplă panoramă relațională și intelectuală. Consultarea corespondenței sale este configurată în acest sens ca un moment esențial în pictarea unei pânze istorice, din care altfel cu greu aş putea urmări contururile. Scrisorile se numără, de fapt, printre acele obiecte „biografice” cu o semnificație relațională ridicată cu subiectul, care pot fi buni indicatori în plasarea urmelor acelei existențe pe un scenariu material²⁵. Luate în considerare în „fizicitatea” și materialitatea lor, scrisorile „pentru autenticitate, forță probantă și valoarea lor intrinsecă reprezentând relicve moderne”²⁶ – inserate în contextul construit al arhivei și legate de materialele eterogene păstrate – devin „biografice”, creând o relație metonimică și metaforică cu cercetătorul care creează un sens în legăturile dintre obiecte, povestește un document, îl inserează într-o narațiune. Prin urmare, în crearea acestui sens, în aranjarea obiectelor care sunt constituite ca „martori” ai unei memorii altfel pierdute, scrisorile își pierd caracterul comunicării private pentru a deveni un document consultabil și interpretabil care sancționează trecerea de la scrisoare la epistolă.

²² Diana Toccafondi, „Gli archivi letterari del Novecento: un laboratorio per la collaborazione tra professionisti”, în *Conservare il Novecento*, cit., pp. 39-52; p. 40.

²³ Lodovica Braidă, „Gli archivi culturali del Novecento. Non è un secolo come gli altri?”, în *Fdl Bollettino di storia dell’editoria in Italia*, XVII, 1, 2011, pp. 2-6; p. 4, text disponibil online: https://www.fondazionemondadori.it/wp-content/uploads/2018/12/01_Braidă.pdf [consultat la 3 iunie 2020].

²⁴ Diana Toccafondi, „Gli archivi letterari del Novecento”, cit., p. 46.

²⁵ Marino Biondi, „Teorie per una esposizione di quadri letterari”, în *Conservare il Novecento*, cit., pp. 69-97; p. 89.

²⁶ Ivi, p. 76.

2.4. Structura inventarului că narațiune posibilă

În întocmirea inventarului Fondului cultural al Rosei Del Conte, Piero Rizzi Bianchi s-a concentrat în principal pe sistematizarea și organizarea corespondenței, investigând în mod specific trei aspecte ale acestor „conversații la distanță”: destinatar, cronotop și cantitate. De fapt, însăși sistematizarea Arhivei I – corespondența se dezvăluie ca o primă interpretare, sau poate mai generic, o lectură necoaptă a materialului care astfel ordonat se constituie într-o narațiune neprietenoasă, nestructurată, dar la fel de eficientă. În acest sens, lectura prezentată în inventar are o structură și un caracter pur științific, pentru a permite utilizarea eficientă a materialului. Inventarul, constituit cu o „fizionomie științifică”²⁷, este configurat, în această perspectivă, ca o bibliografie sau o „structură de ordonare a tuturor mărturiilor referitoare la monumentele literare și științifice”²⁸. Extinzând discursul lui Serrai, atunci, se poate observa cum colecțiile private – din care Arhiva I este clar un exemplu – reflectă în mod evident personalitățile care le-au alcătuit.

Structura arhitecturală „utilitară” propusă de Rizzi Bianchi se prezintă însă ca o simplă lectură, o posibilitate strict legată de o singură experiență biografică și construită în întregime în jurul unui cronotop specific. Totuși, dacă nu în contrast, cel puțin la nivel complementar, este posibil să se asocieze – printr-o lectură alternativă – acestei viziuni un criteriu stilistic de conținut.

Materialul prezent în arhivă este în esență împărțit pe bază de conținut în trei serii: membrii familiei, material biografic, corespondență. Analizând acest material, structurat pe baza unui criteriu cronologic ales de arhivar și pe lângă subdiviziunile conținutului obiectiv sintetic, propun un al doilea nivel de interpretare. Pornind de la subdiviziunea de conținut propusă, cu excepția scrisorilor de familie, aș dori să propun alte patru categorii:

1. corespondență „amicală”
2. corespondență intelectuală
3. corespondență academică
4. corespondență instituțională

Prin „corespondență amicală” înțelegem corespondența privată strâns legată de Rosa Del Conte –persoana; acestea sunt scrisori cu un caracter puternic privat și confesiv din care reies aspecte ale personalității Rosei Del Conte. Prin „corespondență intelectuală” ne referim la scrisorile al căror conținut are un caracter de cercetare, în care Del Conte vorbește despre proiecte editoriale, se confruntă cu prietenii și colegii ei asupra temelor de interes comun. În ceea ce

²⁷ Maria Teresa Biagetti, *Fisionomia scientifica e valore bibliografico della raccolta libraria di Federico Cesi*, in in Fiammetta Sabba (a cura di), *Le biblioteche private come paradigma bibliografico*, cit., pp. 97-106: p. 101.

²⁸ Alfredo Serrai, *La biblioteca di Aldo Manuzio*, cit., p. 20.

privește ultimele două categorii propuse: „corespondența academică” și „corespondență instituțională” se face trimitere la o corespondență formală în care Rosa Del Conte este profesor și ocupă o funcție oficială.

3. Studii de caz: două propuneri

Alegerea studiilor de caz, deși poate părea la prima vedere incertă, a fost determinată din punct de vedere cantitativ de bogăția materialului prezent în arhivă. Adică s-a luat în calcul proporția dintre numărul de scrisori păstrate în raport cu durata corespondenței, și din punct de vedere calitativ pentru tipul de informații prezente în scrisori și pentru rolul pe care îl ocupă interlocutorul în viața Rosei Del Conte. Emil Turdeanu reprezintă atunci un exemplu de corespondență academică care a dus, după pensionarea și decesul soției sale, la o corespondență amicală, în schimb corespondența cu Lucian Blaga demonstrează cum un interes pur literar se poate transforma într-o relație de încredere și de prietenie.

3.1. *De la Paris la Roma: un filolog român din exil, Emil Turdeanu*

Alegerea primului exemplu propus, Emil Turdeanu (1911-2001), este strict legată de greutatea specifică a acestei corespondențe în cadrul sistemului de arhivă și în conturarea unor aspecte ale personalității academice a Rosei Del Conte. În primul rând, aș dori să subliniez un aspect pur cantitativ, și anume că această corespondență are 254 de unități, constituind, în ansamblu, cea mai importantă corespondență păstrată. Materialul, adunat în patru dosare mari, acoperă o perioadă de peste treizeci de ani și reunește – sub numele lui Turdeanu – și corespondența dintre Rosa Del Conte și soția lui, Laetitia Cartoian²⁹. 72 dintre aceste unități sunt ciorne de scrisori, *minute*, trimise de Rosa Del Conte lui Turdeanu și soției sale. Această corespondență este marcată din punctul de vedere al conținutului de cele trei momente/evenimente de cezură care au marcat viața Rosei Del Conte în perioada postromânească: 1963 cu mutarea ei definitivă la Roma, moartea fratelui Renzo în 1970 și, în cele din urmă, pensionarea definitivă în 1982.

Primele scrisori dintre Rosa Del Conte și Turdeanu s-au axat pe publicarea și diseminarea volumului *Eminescu o dell'Assoluto*³⁰ și pe organizarea Conferinței de la Veneția din 1964 la Fundația Cini. În această corespondență „directă”, nu există referințe și/sau informații despre modul în care s-au întâlnit, s-ar fi putut atunci presupune că Rosa Del Conte, care o cunoscuse superficial pe soția lui

²⁹ Archivio Del Conte I, Busta 16, fascicoli 2-4; Busta 26p, fascicolo 1.

³⁰ Rosa Del Conte, *Eminescu o dell'Assoluto*, STEM-MUCchi, Modena, 1962.

Turdeanu deja la București, l-a contactat pentru prima dată pe marele profesor la Catedra de limba română de la Sorbona pe această cale, pentru a promova volumul ei despre Eminescu. Cu toate acestea, se dovedește revelatoare în acest sens o scrisoare adresată de Rosa Del Conte Alexandrinei Mititelu, prin care îi cere ajutorul colegei pentru a putea corespunde cu câteva nume rezonante, printre care Mircea Eliade, Octave Nandriș și Emil Turdeanu, cu scopul de a face să circule monografia recent publicată³¹.

S-a păstrat de fapt în arhivă o scrisoare datată 19 iunie 1963, în care Turdeanu anunță, exprimând o anumită surpriză, că a primit volumul de exegeză al profesoarei Del Conte, aici definită un „atât de competent și de minuțios comentator”³²: „Așteptam să apară la Paris vasta teză a d-lui Alain Guillermou (...), și iată că, din Italia, îmi pică acest admirabil volum”³³. Turdeanu ocupă în acești ani o poziție de mare prestigiu, iar promisiunea de a scrie o recenzie pentru *Revue des études roumaines* deschide de fapt un nou și interesant canal de comunicare pentru Rosa Del Conte, care, de altfel, îl menționează și pe Turdeanu în monografia sa, după cum acesta remarcă el însuși: „personal, am avut și altă surpriză plăcută răsfoind cartea (...). Locul pe care-l faceți lucrărilor mele în acest amplu studiu despre izvoarele tradiționale ale inspirației lui Eminescu”³⁴. Această primă scrisoare formală, dar cu tonuri încurajatoare, este urmată de o a doua scrisoare, foarte asemănătoare din punctul de vedere al formalității, datată 22 iunie 1964, care constituie un răspuns la invitația trimisă de Rosa Del Conte ilustrului filolog la conferința dedicată lui Eminescu pe care o organizează: „Am primit scrisoarea D-voastră prin care îmi faceți cinstea de a mă invita la întâlnirea pe care o organizați la Veneția (...). Ca admirator al lui Eminescu, și nicidecum ca eminescolog, aș veni bucuros să asist”³⁵.

Correspondența până în 1977 este rară și foarte formală, atât Turdeanu, cât și Del Conte scriu doar pe hârtie cu antet și folosesc mașina de scris; de asemenea, alegerea de a folosi întotdeauna acest suport constituie un exemplu clar al acelei *formalité* care caracterizează deocamdată corespondența dintre cei doi. Toate comunicările se referă la publicații și/sau evenimente, cei doi profesori schimbă informații bibliografice și invitații, într-o atmosferă de colegialitate prietenoasă, dar încă foarte formală.

Procentul mai mare de corespondență dintre cei doi se referă la perioada imediat anterioară angajării lui Turdeanu la Universitatea din Roma. Începând cu 2 noiembrie 1977, Rosa Del Conte a formalizat, de fapt, oferta profesorului în exil în Franța de a deveni *professore incaricato* la Roma (la nivel de carieră, pentru

³¹ Archivio Del Conte I, Busta 21p, fascicolo 3, Rosa Del Conte, 13 martie 1963.

³² Archivio Del Conte I, Busta 16, fascicolo 3.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

Turdeanu este o *diminutio capitis* – era de fapt *Maître de Recherche* la Paris, la Universitatea Sorbona): „Illustre e cortese collega, ricevo in questo momento la sua lettera (...) la situazione di incarico è semplicemente ad interim, non ammettendo la legislazione italiana la chiamata. Le ripeto che Lei verrebbe a coprire per incarico una cattedra (...) per concorso”³⁶. Din 1977 până în 1982, întreaga corespondență directă dintre cei doi a fost marcată de cereri și schimburi extrem de formale. Acestea sunt scrisori cu caracter pur informativ și sunt legate de condițiile de muncă, oportunitățile de carieră, birocrăție, problemele de plată. Chiar și în scrisorile în care apar informații personale despre copii, despre sănătatea soției sau despre ieșirile duminicale, corespondența continuă să oscileze între formalități și chestiuni administrativ-universitare.

Din corespondență este clar că Rosa Del Conte a reprezentat un punct de referință față de care Turdeanu are un sentiment de datorie. Rosa Del Conte este mandatarul încrederii familiei Turdeanu, o încredere confirmată și de corespondența dintre Del Conte și Laetiția Cartojan. Corespondența cu soția lui Turdeanu este inclusă în aceleași plicuri, ca și cea cu Turdeanu, nu are un „spațiu” independent în arhivă, iar pe de altă parte tonurile formale, uneori reci, dintre cei doi sunt deseori temperate de intervențiile Laetiției Cartojan care în încheierea scrisorilor adaugă comentarii sau întrebări care reamintesc că nu este vorba doar de o relație academică, profesională, ci și, mai ales, de o cunoștință de zece ani, dacă nu chiar o adevărată prietenie. Scrisorile dintre soția lui Turdeanu și Rosa Del Conte sunt complementare cu cele ale soțului ei. În ciuda faptului că are tonul mai deschis și mai colocvial al unei conversații, de fapt, soția abordează aceleași aspecte menționate de soțul ei în scrisorile sale, aproape ca pentru a-i susține cererile.

Formalitatea și rigiditatea lui Turdeanu lasă loc unei mai mari libertăți de exprimare numai după pensionare, pentru a atinge tonuri mai complexe și articulate emoțional, devenind scriere confesivă, abia în 1991, după moartea soției sale, când durerea devine cumva protagonista acestei corespondențe: „Mi-au trebuit luni și luni de zile ca să pot să scriu un rând. Sfârșitul brutal al vieții scumpei mele Laeti mi-a cutropit sufletul și mintea în așa măsură că nu am mai putut înjgheba niciun gând în afară de durerea care mi-a luat (...) un bogat tribut de lacrimi”³⁷.

3.2. Admirând filozoful Lucian Blaga

Al doilea exemplu se configurează ca destul de îndepărtat de primul, deoarece este vorba de o corespondență cu tonuri informale, prietenoase și chiar afectuoase. Pentru completitudinea informațiilor, împreună cu dosarele care conțin

³⁶ Archivio Del Conte I, Busta 26p, fascicolo 1, Rosa Del Conte, 21 iulie 1977.

³⁷ Ivi, 14 ianuarie 1991.

corespondența cu prietenul Lucian Blaga (1895-1961), definit de Rosa Del Conte drept un „interpret al civilizației române”³⁸, am folosit, pentru a completa imaginea, corespondența cu fiica sa Dorli.

Corespondența cu cunoscutul filosof, poet și dramaturg se păstrează în patru dosare cuprinzând 19 unități în care, uneori, apare și semnătura soției sale, Cornelia Brediceanu³⁹. Pentru a completa imaginea se adaugă și corespondența cu fiica sa Dorli, pentru care Rosa Del Conte a fost profesoară particulară și prietenă. Numărul redus de scrisori nu este surprinzător, mai ales în lumina situației dificile pe care a trăit-o poetul în urma instaurării guvernului comunist. După cum se mai arată într-o notă de informare, Blaga însuși a considerat că este periculos să mențină în viață corespondența cu Del Conte aflată în Italia, sau cel puțin a refuzat să admită deschis acest „păcat politic”: „Dar după plecarea ei [...] Ne-am bucurat că am văzut-o iar în cercul nostru și am convenit să nu ne scriem, iar ea a înțeles că este mai bine așa”⁴⁰.

Cele 19 unități care compun schimbul de scrisori dintre Rosa Del Conte, Blaga și soția acestuia acoperă o perioadă extrem de lungă, douăzeci de ani (1945-1974), în timp ce schimburile cu fiica au continuat aproximativ până în 1999⁴¹, perioadă în care, pe de altă parte, din motive evidente de vârstă, corespondența pentru Rosa Del Conte scade semnificativ.

Ca în corespondența cu Turdeanu, nu există o continuitate între scrisori și nu sunt informații despre modul în care s-au întâlnit sau s-au cunoscut. Într-o scrisoare către Turdeanu, Rosa Del Conte scrie despre perioada ei la Cluj vorbind despre „un an petrecut în intimitatea zilnică cu familia Blaga”⁴², în timp ce din scrisorile sale cu Dorli, mai ales în primii ani care au urmat întoarcerii în patria ei, Dorli de multe ori face referire la după-amiezile petrecute împreună și la lecțiile date de prietena ei Rosetta.

Pentru a afla cum a intrat în contact Rosa Del Conte, lector de italiană în România, cu poetul despre care susține că a exercitat o influență decisivă asupra ei⁴³, este necesar să se consulte arhiva CNSAS, unde în dosarul (DAC) I 0208817⁴⁴. Notele de informare dictate de o anume Sanda Predescu (acesta este clar un nume fals) relatează că:

³⁸ Rosa Del Conte, *Pro-Memoria*, cit., p. 1.

³⁹ Archivio Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2; Busta 5 fascicolo 1, Busta 4p, fascicolo 1, Busta 5p, fascicolo 3.

⁴⁰ V. dosar CNSAS (DAC) I0208817, pp. 51-53.

⁴¹ Corespondența cu Ana-Dorica Blaga acoperă perioada 1946-1999. În arhiva s-au păstrat 42 de unități și sunt puse în Archiva Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2, Busta 13, fascicolo 1; Busta 17p, fascicolo 2.

⁴² Archivio Del Conte I, Busta 26p, fascicolo 1, Rosa Del Conte, 18 mai 1977.

⁴³ Rosa Del Conte, *Pro-Memoria*, cit., p. 1.

⁴⁴ Ministerul Afacerilor Interne al României, Direcția Regională Cluj, secția C indica cu numărul de identificare 105979 dosarul în care erau colectate documentele referitoare

Rosetta este o mare admiratoare a filozofului Lucian Blaga, pe care l-ar fi lansat chiar ea în străinătate, și era să ia premiul Nobel, fiind prin cei patru propuși din țări latine pentru acest premiu. Tot ROSETTA a mijlocit idila, urmată de căsătorie, dintre MIHAI GAVRILĂ, băiatul lui FLORI, și DORLI fata lui Blaga. În toamnă la București l-a căutat pe MIHAI GAVRILĂ, și a rămas uimită că a divorțat de DORLY /BLAGA/. Ceea ce e încântător, este că DE CONTE ROSA o caută și o iubește atât de mult pe FLORI GAVRILĂ⁴⁵.

Într-o altă notă, poetul amintește cum într-o primă perioadă Rosa Del Conte, pe atunci o necunoscută, se afla la Câmpulung și că a avut ocazia să o cunoască, în calitate de admiratoare, abia în 1945, pentru a-i favoriza apoi trecerea la catedra de Limba și Literatura Italiană a Universității din Cluj:

Ea mi-a tradus mai multe poezii, fără să mă cunoască și mi-le a expediat de la Câmpulung unde era atunci. Am cunoscut-o abia în 1945. Între timp l'am consultat pe UMBERTO CIANCIOLO, care era prof. de italiană la universitate și în refugiu la Sibiu după 1940, și apoi conducea secția institutului de cultură italiană din Cluj. Acesta nu a apreciat prea grozav poeziile ROSETTEI, din punctul său de vedere al limbii. În toamnă /1945/ ROSETTA a venit să mă cunoască. Vorbește românește curent. O femeie urâtă foc, foarte cultivată, care vorbind cu pasiune și vioiciune despre probleme de artă și literatură, te cucerește. Este femeia care fără să fie ajutată de frumusețe totuși te cucerește. Am făcut demersuri să o aduc la Cluj la universitate și am reușit. Apoi ne am văzut mai des și ne-am împrietenit. În Italia a publicat două studii despre mine. (...) Sunt model de felul cum se face o critică literară. De asemenea ea a publicat în limba română două studii despre doi poeți italieni moderni⁴⁶.

Întreaga corespondență cu poetul este caracterizată de tonuri prietenoase și afectuoase din care se percepe legătura reală care a existat între Del Conte și familia Blaga: „Știi, dragă Signorina, că nu trece zi fără de a mă gândi la D.ta? Ești partea vie a unei imagini indivizibile, care pe jumătate s-a cufundat în pământ”⁴⁷ sau după plecarea Rosettei în Italia: „Dragă Signorina, bănuiesc că nu ai avut dispoziția sufletească pentru a ne scrie o scrisoare italică, adică solară. Noi, de când ai plecat, am trăit în permanentă așteptare. În așteptarea unor vești. (...) M-aș bucura nespun”⁴⁸. Scrisoarea continuă apoi în tonuri extrem de colocviale cu

Rosei Del Conte provenind din materialele „Serviciului 2”. În prezent, dosarul Del Conte se păstrează la CNSAS din București, depus la sediul central (DAC) cu locația I 0208817. Dosarul păstrat este format din 129 de pagini, este vorba de 77 de documente, cel mai vechi este datat 9 mai 1948, în timp ce cea mai recentă 31 decembrie 1987. Ortografia citatelor din această arhivă a fost actualizată.

⁴⁵ V. dosar CNSAS (DAC) I0208817, p. 42.

⁴⁶ V. dosar CNSAS (DAC) I0208817, pp. 51-53.

⁴⁷ Archivio Del Conte I, Busta 4p, fascicolo 1, 8 octombrie 1946.

⁴⁸ Archivio Del Conte I, Busta 5, fascicolo 1, 29 decembrie 1948.

descrierea „dușului scoțian” suferit: pierderea catedrei sale universitare și cu regretul de a nu putea să-i citească prietenei ei noile poezii scrise în toamnă, ca pe vremuri, lângă două cești de cafea aromate. Nu mai puțin sincere sunt cuvintele Rosei Del Conte, care, într-o *minuta* din 1950, scrie: „Despărțirea a însemnat pentru viața mea sufletească o experiență dureroasă, dureros de apăsătoare pentru care nu eram de loc pregătită”⁴⁹. În aceste schimburi de corespondență nu lipsește niciodată o evaluare a rezultatelor academice și editoriale, momente în care Rosa Del Conte nu reușește să se abțină să-și exprime admirația pentru Blaga: „M’am întors dela un teatru unde am vorbit despre poezia Dvs. unui public foarte ales și în cadrul unui ciclu în care au fost prezentate din partea unor specialiști universitari, cele mai însemnate figuri din poezia europeană”⁵⁰.

Esențială pentru corespondența dintre Blaga și Rosa Del Conte este tema traducerii, de fapt, deja din martie 1945, Blaga primește traduceri realizate de profesoara italiană⁵¹. Rosa Del Conte începe să lucreze la traducerea versurilor lui Blaga din 1945, chiar înainte de a-l putea întâlni pe poet în persoană⁵²: „Mi se spune că mai aveți încă multe traduceri din poezia mea (...). Ar fi bine (...) să procedați cam așa: în Italia cunoașteți sigur vreun poet sau critic (...) să aleagă pe cele care sunt „poezie” și în limba italiană, în afară de orice comparație cu originalul!”⁵³. Considerațiile scurte privind activitatea traducătorului sunt de asemenea deosebit de interesante. Antologia blagiană a lui Del Conte, bazată pe corespondența cu autorul, era deja gata la sfârșitul anului 1945 (1946)⁵⁴, cu autorizația autorului: „Pentru o antologie blagiană nu mi-a cerut nimenea nici o autorizație. Încât e cât se poate de firesc ca această autorizație să fie în primul rând a D.tale”⁵⁵. Cei doi se confruntă apoi cu privire la problema dreptului de autor și a traducerii. Corespondența dintre cei doi din 1946 și 1947 trece în schimb la subiectul carierei universitare a Rosei Del Conte și la posibilitatea unei supliniri la Cluj pentru 1947: „Pe drum m-am tot gândit ce s’ar putea face cu catedra lui Cianciolo, care și-a dat demisia. I-am vorbit Decanatului despre D.ta”⁵⁶, și câteva luni mai târziu: am vorbit cu secretarul decanatului nostru. Zilele viitoare se va întoarce Decanul din concediu și apoi vei primi o adresă a Decanatului cu invitația de a accepta suplinirea catedrei de italiană. Mă bucur nespun că vei veni la Cluj”⁵⁷.

⁴⁹ Ivi, Rosa Del Conte, 1950.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Archivio Del Conte I, Busta 4p, fascicolo 1, 19 martie 1945.

⁵² Ivi, 12 octombrie 1945.

⁵³ Archivio Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2, 20 iulie 1945.

⁵⁴ Ivi, 20 iulie 1946.

⁵⁵ Ivi, 25 iunie 1946.

⁵⁶ Ivi, 23 decembrie 1946.

⁵⁷ Archivio Del Conte I, Busta 4, fascicolo 2, 1 octombrie 1947.

În corespondența din anii care au urmat anului 1948, Blaga se plânge de lipsa de știri de la Rosa Del Conte și se referă adesea la condițiile dificile din țară, precum și la îndepărtarea dificil de suportat de la catedra universitară. Scrisorile Rosei Del Conte în schimb sunt puternic centrate în jurul ideii de a publica antologia blagiană, de exemplu în 1960 a anunțat că a găsit un editor italian⁵⁸.

Correspondența cu Dorli Blaga se dovedește a fi mai regulată, trecând din scrisorile unei tinere care caracterizează sfârșitul anilor '40, în care scurte referințe la familie sunt alternate cu informații despre condițiile „istorice” ale României (Rosa Del Conte trimite cadouri și produse de negăsit în România): „Era așa de bine când erați aici. Știam totdeauna că este cineva în Cluj la cine te poți duce și cu care poți sta de vorbă”⁵⁹, la corespondența anilor șaiszeci și șaptezeci în care tema principală devine publicarea operelor lui Blaga: „după cum vezi am început să public și ultimele poezii inedite. Deoarece nu știu dacă ai primit ultimul număr din *Gazeta literară* îți trimit un exemplar”⁶⁰, pentru a se încheia cu corespondența anilor '90/2000 în care Dorli îi cere Rosei Del Conte informații despre biografia paternă: „Pentru ca să nu se vehiculeze, fără discernământul, tot felul de lucrurile în presă (...). Și cum măcar în jurul lui Lucian Blaga să-și facă locul adevărul (...) te rog scrie-mi câteva rânduri despre Coca”⁶¹

Un element comun între scrisorile tatălui și cele ale fiicei este cu siguranță tonul colocvial al adresării către Rosa Del Conte, care pare să se fi integrat în mediul familial. Totuși, în timp ce scrisorile celor doi arată în mod clar afecțiune, din partea Rosei Del Conte există o distanțare mai mare, precum și o referință constantă atât la scopul traducerii și al publicării, cât și la „dreptul său de preempțiune” asupra textelor blagiene de tradus în italiană.

4. În loc de concluzie...

Identificarea unui spațiu specific, România, și a unui moment clar, a unei referințe cronologice precise, permite arhivistului o organizare și o structurare mai eficiente ale materialului de corespondență. Considerând totuși experiența românească a Rosei Del Conte ca o secvență într-o mai amplă narațiune biografică, contururile acestei experiențe își pierd definiția, estompându-se și intersectându-se cu un înainte și un după care sunt necesare și la fel de importante în definirea unei personalități în evoluție.

⁵⁸ Archivio Del Conte I, Busta 5p, fascicolo 3, 15 ianuarie 1960.

⁵⁹ Archivio Del Conte I, Busta 13, fascicolo 1, 30 ianuarie 1949.

⁶⁰ Ivi, 17 noiembrie 1967.

⁶¹ Ivi, 29 mai 1991.

Scrisorile, între conversația privată și formalismul academic, iau contururi neclare atunci când sunt analizate la nivel stilistic și de conținut. În primul rând, se observă modul în care aceste categorii „tematice” propuse se suprapun adesea, în al doilea rând, în cazul în care Rosa Del Conte este subiectul scrisului, observăm modul în care dimensiunea egotică capătă un spațiu (prea) amplu. Correspondența se prezintă ca o modalitate de autoreprezentare a sinelui atât ca subiect, cât și ca obiect al conversației.

Referințe

- Barberi, F., (1956), „Biblioteche private”, în *Notizie AIB*, I, pp. 6-12.
- Blaga, L., 1971, *La lirica di Lucian Blaga, poesie 1919-1943*, Roma, Lerici.
- Condrea Derer, D., 2018, *Ramiro Ortiz, Nina Façon, Giuseppe Petronio, Rosa Del Conte. Universitari în România și în Italia*, București, Editura Institutului Cultural Român, pp. 301-343.
- Braida, L., 2011, „Gli archivi culturali del Novecento. Non è un secolo come gli altri?”, in *Fdl Bollettino di storia dell'editoria in Italia*, XVII, 1, pp. 2-6, text disponibil online: https://www.fondazionemondadori.it/wp-content/uploads/2018/12/01_Braida.pdf.
- Del Conte, Rosa, 1963, *Eminescu o dell'Assoluto*, Modena, STEM-MUCchi
- Del Conte, R., 1967, *Pro-Memoria*, disponibil la filiala milaneză a Universității Cattolica: FONDO Del Conte Rosa-op-50.
- Desideri, L., Zagra, G., 2010, *Conservare il Novecento: gli archivi culturali. Ferrara, Salone internazionale dell'arte del restauro, 27 marzo 2009: atti del convegno. Seguiti da Luigi Crocetti, La tradizione culturale italiana del Novecento e altri scritti*, Roma, AIB, 2010.
- Dumbravă, D., 2015, „Una straordinaria romenista: Rosa Del Conte, ovvero dell'assoluta lealtà”, in *Orizzonti culturali italo-romeni*, VI, text disponibil online: http://www.orizzonticulturali.it/it_studi_Daniela-Dumbrava.html.
- Giovè Marchioli, N., 2018, „Il patrimonio archivistico e librario fra tutela, conservazione, restauro. Qualche riflessione introduttiva”, în Melania Zanetti (ed. îngrijită de), *Dalla tutela al restauro del patrimonio librario e archivistico. Storia, esperienze, interdisciplinarietà*, Venezia, Edizioni Ca' Foscari.
- Rizzi Bianchi, P., 2016, *Fondo culturale italo-rumeno della Professoressa Rosa Del Conte*, Milano, p. 3, inventar disponibil online: http://opac.unicatt.it/search~S13*ita?/_cArchivio+Del+Conte+Rosa/carchivio+del+conte+rosa/-3%2C-1%2C0%2CE/frameset&FF=carchivio+del+conte+rosa&1%2C1%2C.
- Sabaste, B., 1998, *Lettere & Filosofia. Poetica dell'epistolarietà*, Firenze, Alinea Editrice
- Serrai, A., 2008, „Le biblioteche private quale paradigma bibliografico: la biblioteca di Aldo Manuzio il Giovane”, în F. Sabba (ed. îngrijită de), *Le biblioteche private come paradigma bibliografico: atti del Convegno internazionale: Roma, Tempio di Adriano*, 10-12 ottobre 2007, Roma, Bulzoni, 2008, pp. 19-28.

Materiale de arhivă

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 1p, fascicolo 7.

Fondo Del Conte, Archivio I, Materiali biografici, Busta 3, fascicolo 1 “Certificati, procure e testamenti”.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 3, fascicolo 2.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 4p, fascicolo 1.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 5, fascicolo 1-2.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 13, fascicolo 1.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 16, fascicoli 2-4.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 21p, fascicolo 3.

Fondo Del Conte, Archivio I, Serie epistolari e documentali, Busta 26p, fascicolo 1.

Dosar CNSAS (DAC) I0208817.